

II. RECENZII PUBLICAȚII

SAMUEL VON BRUKENTHAL ȘI COLECȚIA DE ARTĂ ITALIANĂ ÎN HERMANNSTADT SIBIU

Samuel von Brukenthal and the Italian Art Collection in Hermannstadt Sibiu

Irina NICULESCU

ABSTRACT

The book reviewed is an original volume recently published in Italy about the figure of the baron Samuel von Brukenthal and his Italian arts collection in Sibiu, particularly with details about the Longhi assignments for the exhibits in Brukenthal Museum, which were discovered during the research of the author. Doina Ene accomplished a thorough research from 2017 till 2021 in the State Archives of Sibiu, at the “Casa Teutsch” Center of Dialogue and Culture, the Foundation of Art History Roberto Longhi in Florence, Carabinieri Command TPC and other archives. The volume benefits from the Foreword of the general manager of the Brukenthal National Museum, Dr. Alexandru Constantin Chituță, and the Introduction of the Phd Daniela Dâmboiu, expert and art curator of the Museum. The book contains seven chapters and 110 images of great importance and copyright. The Italian version of this publication has just been successfully released in May at the International Book Fair of Turin (Italy).

Key-words: Brukenthal National Museum, Italian arts collection, Casa Teutsch, Roberto Longhi Foundation, Rediviva Edizioni

<https://doi.org/10.61789/rm.2024.13>

Autor: **Doina Ene**

Editura: Muzeul Național
Brukenthal (M.N.B.) și Rediviva
Milano

Titlul publicației: „**Samuel von
Brukenthal e la collezione di arte
italiana in Hermannstadt Sibiu**”

Anul publicației: 2024

ISBN: 978-88-97908-73-9

Număr de pagini: 195

Biografia autorului

Doina Ene este originară din Constanța și trăiește la Bergamo din 1999. Este critic de artă și ghid turistic național autorizat cu multă experiență. A urmat cursurile Facultății de Istorie și Critica Artei în cadrul Universității Statale din Milano, terminată în 2019 cu teza de licență: „Samuel von Brukenthal și colecția de artă italiană în Hermannstadt, Sibiu” coordonator prof. Giovanni Agosti.

În 2019, a câștigat concursul la Școala de Specialitate secțiunea Patrimoniul istoric și artistic la aceeași universitate. Lucrarea finală, susținută în martie 2022, a avut titlul „Corespondența dintre Roberto Longhi și Teodor Ionescu (1959-1969). Cântă prea mulți cocoși și ziua nu vine niciodată...”, coordonator prof. Giovanni Agosti.

Doina Ene este autor și coautor de articole științifice, articole de artă și călătorii pentru revistele „Globus” și „Mediterraneo e dintorni”, coautor al ghidului „Carrara e dintorni” publicat de Municipiul Bergamo și susținut de Regiunea Lombardia¹. În cartea „Un patrimonio di storie. La Narrazione nei musei, una risorsa per la cittadinanza culturale”², a publicat textul privind lucrarea Catrame 1950 de Alberto Burri pp. 86-89.

1 ISBN 978-88-6642-195-5, textele referitoare la Academia Carrara pp. 10-21 și GAMEc pp. 27-29

2 Publicată de Mimesis / Etertopie ISBN 9788857533308.

Împreună cu Daniela Dâmboiu, a publicat câteva articole legate de cercetarea făcută despre Brukenthal. În 2023 îi apare articolul „Arhiva științifică a lui Teodor Ionescu, Șeful Galeriei de Artă a Muzeului Național Brukenthal (1956-1971), Corespondența privind pictura italiană” publicat cu ocazia Simpozionului Internațional Anual al M.N.B. În 2023 publică articolul cu titlul „The Portrait of a Man debate: Amberger, Giorgione o Tizian? (A Stolen and a Still Missing Painting from the Brukenthal Art Gallery)” în Brukenthal Acta Musei XVIII.2.

Recenzie volum

Lucrarea „Samuel von Brukenthal e la collezione di arte italiana in Hermannstadt, Sibiu” a fost realizată datorită dorinței autoarei de a propune în Italia ceva din cultura și pământul său natal. Nu existau în Italia, înainte de această cercetare, informații despre colecția italiană din Sibiu, și nici despre colecționarul Brukenthal. Cu aceste premise, Doina Ene a început o lungă și intensă cercetare pe parcursul anilor 2017-2021, cu susținerea autorităților și a specialiștilor muzeali. În ceea ce privește partea românească, autoarea a studiat în Arhivele de Stat din Sibiu, la Centrul de Dialog și Cultură „Casa Teutsch”, la Muzeu, fiind ajutată de câțiva muzeografi și cercetători să recupereze material în parte nedisponibil. În Italia, autoarea a cercetat în arhivele Fundației Roberto Longhi din Florența și a colaborat cu Comandamentul Carabinierilor pentru Protecția Patrimoniului Cultural din Roma. Stufoasa bibliografie publicată la finalul volumului enumeră circa 160 de titluri consultate, ceea ce demonstrează rigurozitatea metodei. Rezultatul este pe măsura eforturilor, volumul prezentat este de o calitate superioară și are un conținut original.

Importanța acestei lucrări a fost semnalată chiar de editura M.N.B., care a coeditat volumul împreună cu Editura Rediviva din Milano. Volumul se deschide cu un „Cuvânt înainte” scris de directorul general al M.N.B., Dr. Alexandru Constantin Chituță, din care cităm: „O felicităm pe doamna Doina Ene pentru cercetarea efectuată în Italia, focalizată pe personalitatea complexă a Baronului Samuel von Brukenthal. Este un mod deosebit ca în Italia, o țară a marii culturi, a numeroaselor galerii, a unei efervescente artistice deosebite, a celor care până astăzi se compară cu Mecena, să fie prezent și un iluminist și un european extraordinar care a făcut ca Transilvania și orașul Sibiu să devină centru de lumină și cultură. Sper ca în mediul italian acest volum să fie citit cu mare curiozitate și entuziasm!”³

Volumul se bucură și de o „Introducere” de 10 pagini realizată de experta M.N.B. Daniela Dâmboiu, care abordează figura baronului ca model de educație iluministă, prezintă testamentul prin care a luat ființă Muzeul și încheie cu Școala de pictură italiană.

Cartea este compusă din șapte capitole și are 195 de pagini. Structurarea capitolelor ajută la o descoperire graduală a figurii baronului și a colecției sale, culminând cu ideea centrală a lucrării, colecția de artă italiană, alături

3 Ene Doina. (2024). p. 10

de prezentarea descoperirilor legate de atribuțiile lui Roberto Longhi. Un punct forte al volumului este prezența a 110 imagini de calitate superioară introduse de autoare în fiecare capitol. Bogăția acestor imagini sunt de importanță majoră, autoarea a reușit să obțină drepturile de difuzare pentru aceste imagini prețioase de la diferite instituții europene precum: Accademia Carrara din Bergamo, Accademia San Luca din Roma, Arhivele Naționale ale României la Sibiu, Biblioteca Nazionale Marciana din Veneția, Biblioteca Muzeului Național Brukenthal din Sibiu, Comandamentul Carabinierilor pentru Protecția Patrimoniului Cultural din Roma, Fundația de Studii de Istoria Artei Roberto Longhi din Florența, Kunthistorisches Museum din Viena, Muzeul Național de Istorie al României din București, Muzeul Național Brukenthal din Sibiu și Petworth House and Park din Londra.

Primele două capitole ale lucrării sunt de natură biografică, respectiv monografică. Primul despre viața și activitatea baronului von Brukenthal, iar al doilea despre construirea și destinația Palatului acestuia. Autoarea schițează o biografie minuțioasă a lui Brukenthal în contextul istoric al vremii sale. Iluminist cu o carieră politică de excepție la Curtea Imperială din Viena, von Brukenthal a contribuit la modernizarea orașului și a lăsat ca moștenire un patrimoniu cultural artistic de mare importanță. Guvernatorul a fost susținut și a colaborat cu împărăteasa Maria Tereza pentru reforma fiscală, urbanistică și judiciară a regiunii, a cărei capitală era Sibiu.

Palatul a fost construit între anii 1778-1788 și a fost conceput ca sediu administrativ al guvernatorului, dar și ca instituție culturală. Astăzi el este sediul Muzeului Național Brukenthal, în Piața Mare a orașului, una dintre cele mai interesante clădiri în stil baroc din România. Pentru conservarea colecțiilor sale Brukenthal a adoptat o nouă formulă, cea a fideicomisului, niciodată folosită până atunci în Transilvania. Mulțumită acestei formule, colecțiile de artă și numismatică, biblioteca și o parte din averea lui Brukenthal nu au putut fi împărțite, ci doar transmise din generație în generație unui singur moștenitor universal, la moartea căruia vor intra în sfârșit în posesia Gimnaziului Evanghelic și Bisericii Evanghelice din Sibiu. În al doilea capitol, autoarea a scos la iveală calitățile sale de specialist în artă și a relatat detaliat aspectele arhitectonice ale construcției prin descrierea stemei, curților interioare, a porții principale și a încăperilor de la etaje.

Capitolul al treilea explorează colecțiile Brukenthal. Patrimoniul lăsat de către baron la moartea sa era format din cabinetul de numismatică (circa 17000 de monede și medalii din diferite epoci), colecția de minerale (trei săli), colecția de antichități, biblioteca impunătoare (peste 16000 de volume), colecția de stampe și, în final, prețioasa galerie de artă (circa 1200 de picturi). Doina Ene face o incursiune documentată în cabinetul de numismatică, colecția de minerale și de antichități, biblioteca, stampele și pinacoteca. Galeria de Artă este cea care încununează patrimoniul baronului, fiind poate cea mai importantă colecție de artă barocă est-europeană. Colecția includea o subdiviziune pe școli, nereușind, totuși, să ilustreze evoluția lor istorică și artistică. Șase săli au expus picturile celei mai reprezentate școli, respectiv cea flamando-olandeză, școala italiană a ocupat patru, în timp ce restul de trei au fost dedicate picturii germane.

Partea centrală a lucrării explorează colecția italiană a lui Brukenthal, aceasta constituind obiectul cercetării. Capitolul patru face o precizare: „Colecția de artă italiană este formată din circa 220 de opere, realizate în diferite epoci, de la Renașterea la Manierism, la Baroc, perioada cea mai reprezentativă, până la Rococo. Numărul lucrărilor prezente în colecția italiană este la jumătate față de celelalte școli prezente în galeria de artă, dintre care colecțiile flamandă, olandeză, germană și austriacă însumează peste 450 de piese.”⁴

Calitatea este înaltă, la fel cum se remarcă printre autori nume de primă clasă precum Antonello da Messina, Tiziano, Lotto și Veronese. Există și lucrări ale celor mai buni elevi ai lor, cum ar fi Lamberto Sustris și Paris Bordone.

Capitolul al cincilea face un inventar detaliat al operelor din colecția italiană dintre secolele XVI-XVIII, o listă de 98 de picturi.

Ajungem acum la capitolul cel mai important al volumului, al șaselea, intitulat „Atribuirile lui Roberto Longhi”. În timpul cercetărilor, autoarea a reușit să facă o descoperire importantă în ceea ce privește colecția italiană și paternitatea lucrărilor expuse în muzeu: o corespondență asiduă susținută în perioada 1956-1971 între Teodor Ionescu (responsabilul Galeriei de Artă Europeană M.N.B.) și criticul de artă italian Roberto Longhi. În acea perioadă, Ionescu a început o corespondență stufoasă cu mai mulți istorici de artă la nivel mondial, în funcție de școlile de pictură prezente în galerie. Prin această activitate minuțioasă a fost posibilă identificarea atribuirilor corecte la mai mult de 300 de opere, dintre care o mare parte erau considerate până atunci anonime. În ceea ce privește corespondența cu Longhi, la care autoarea se referă în principal pentru catalogarea operelor italiene, a ieșit la iveală un mister legat de absența unui număr de circa 30 de scrisori din arhiva Ionescu a M.N.B. Din fericire, fondul de arhivă Longhi din Florența conservă aceste misive. Autoarea a reușit să reconstituie și să transcrie întreaga corespondență, aceasta constituind obiectul unei alte lucrări care va fi publicată curând. În acest volum, autoarea propune studiul unei serii de 18 opere importante din punct de vedere al atribuirii, așa cum reies din procesul de studiu al scrisorilor dintre Teodor Ionescu, Longhi și alți critici de artă. Dintre acestea menționăm: „Testa di bambino” de Paolo Veronese (M.N.B., inv.974), „Ecce homo” de Tizian (M.N.B., inv. 3186), „San Girolamo penitente” de Lorenzo Lotto (M.N.B., inv. 697), „Crocifissione” de Antonello da Messina (M.N.B., inv. 732), „Incoronazione di spine” de Annibale Caracci (M.N.B., inv. 700), „San Francesco” de Pietro Della Vecchia (M.N.B., inv. 782).

Analiza autoarei este foarte detaliată, fiecare operă este disecată prin prisma atribuirilor de-a lungul timpului. Textul este discursiv, însoțit de citate din scrisori, iar prezența notelor de subsol evidențiază precizia și pasiunea cu care autoarea a descris fiecare pictură în parte.

Ultimul capitol, al șaptelea, încheie periplusul artistic la punctul de sosire prestabilit – Muzeul Național Brukenthal. Colecția privată a baronului a fost deschisă publicului încă din 1790 și a devenit primul muzeu național din România odată cu inaugurarea în 1817. Autoarea relatează sintetic soarta muzeului în perioada revoluției de la 1848, în timpul celor două

4 Ene Doina. (2024). p. 99, traducere în limba română

războaie mondiale. În 1946, Muzeul Brukenthal a fost naționalizat, devenind proprietatea Statului Socialist Român. În 1948, nouăsprezece capodopere au fost transferate la Muzeul Național de Artă al României din București, care a fost inaugurat în acel an. Aceste capodopere s-au întors la Sibiu în 2006 și printre ele se numără: Lorenzo Lotto, Magnasco, Carriera, Van Eyck, Memling, Bruegel, Jordaens, Teniers cel Tânăr, Koninck, Rigaud și Wouwermann.

Un alt eveniment notabil din istoria colecției Brukenthal a fost marele furt din 1968. Lucrările furate au fost următoarele: Tizian, Carriera, Frans van Mieris il Vecchio, Albrecht Bouts, Anton van Dyck, Jörg Breu, Cristoph Amberger și German anonim din secolul al XV-lea. Aflăm de la autoare că primele patru dintre aceste picturi au fost găsite treizeci de ani mai târziu în Statele Unite. Celelalte patru picturi încă așteaptă să fie găsite și returnate la muzeu.

Concluzie

Opera scrisă de critica și istorica de artă Doina Ene este o lucrare inedită, de interes pentru specialiști, ea s-a impus în Italia ca o cercetare importantă despre o tematică necunoscută în peninsula. Structurarea materialului este specifică unei monografii, iar stilul ales de autoare este divulgativ, ceea ce oferă o bună posibilitate ca opera să iasă din sfera specialiștilor și să ajungă la publicul larg, la cei pasionați de artă. Informațiile conținute sunt de natură documentară, o bună parte originale din punct de vedere al cercetării efectuate și pentru specialiștii din România. Alegerea imaginilor este foarte eficientă pentru operele prezentate. Spre exemplu, alegerea imaginii de copertă – „La Nascita di Maria” de Giovan Francesco Caroto, M.N.B., inv. 369 - trasează o legătură subtilă între România și Italia: opera a fost prezentă în 2022 la Palazzo de Gran Guardia din Verona cu ocazia expoziției „Caroto e le arti tra Mantegna e Veronese”.

Prin publicarea acestui volum, Doina Ene a devenit o „punte” de legătură, reușind să ofere o imagine de ansamblu asupra Muzeului Brukenthal și asupra importanței colecțiilor acestuia printre celelalte muzee europene. Pe data de 16 noiembrie 2024 a avut loc o prezentare a volumului la Milano, la Castelul Sforzesco, în prestigioasa sală Weil Weiss a Bibliotecii Trivulziana, la care a fost prezent și directorul Muzeului Brukenthal. Pe 3 decembrie volumul va fi lansat și la Biblioteca Senatului Italian, alături de dr. Alexandru Chituță. Sperăm ca ocazia să ofere prilejul de a decide publicarea volumului și în limba română.

Bibliografie

Ene Doina. 2024. „*Samuel von Brukenthal e la collezione di arte italiana in Hermannstadt/Sibiu*”. Collana Culture e Civiltà. Milano: Edizioni Rediviva și Muzeul Național Brukenthal.

Irina NICULESCU

jurnalist independent de artă și cultură și editor, Piemont, Italia
niculescu.irina@gmail.com